

Antonio Sardaños, Toulouse.

Dit gesprek werd opgenomen op 28 juni 1990, in het huis van z'n broer Manuel en diens vrouw Agueda. Hij was speciaal voor mij uit z'n dorp overgekomen nadat hij eenmaal eerder niet wilde praten. De band ging aan midden in het gesprek. We begonnen over de comarca waarbij Albalate had behoord.

Er waren in Zaidin en Oso, er bestonden 2 groepen.. en in Peñalba..

H: En deze dorpen maakten deel uit van de comarca van Albalate of van Fraga.

A: In het begin van Fraga.. daarna.. vanaf '33.. Tot aan '33 was het een deel van de comarca van Fraga.. todat we de revolutie maakten van de 8ste december.. 8 december, he.. toen de revolutie.. toen we de revolutie wilden maken.. en fin.. met Cataluña.. maar Cataluña se mancó.. liet het afweten.. en wij in Aragón waren de enigen die het deden.. En we leefden zo.. 2 of 3 dagen.. en daarna pakten ze ons op.. en ze kwamen uit Cataluña en zo en ze pakten ons op.. mij niet.. Maar ze pakten er veel op en die gingen naar de gevangenis.. M'n oudste broer en m'n vader.. die nu overleden is.. m'n oudste broer José.. Hij was zes jaar ouder dan ik.. en de broer.. Antonio Escanilla.. en Atanasio tambien..

Maar mij pakten ze niet op.. ik was weggegaan.. mij pakten ze niet.. want ik werkten in casa La Lucina.. aan het plein.. tegenover daar waar jij woont..

H: Hoe oud was jij toen in '33?

A: In '33 was ik 15 jaar, of 16 jaar..

Ja ik was toen al bij het syndikaat.. en al eerder.. zaten we bij het syndikaat.. Ik zat er al vanaf '31, '32 bij..

Manuel: je moet toen 16 jaar geweest zijn.

H: Wanneer ben je geboren?

A: In '15.

Manuel: je was dus 16 jaar.

H: Jong dus.

A: En er waren er die veel jonger waren dan ik.. Antonio Muñoz bijvoorbeeld.. Miguel.. een jaar jonger dan ik.. hij was degene die in de gevangenis is doodgegaan.. Hij had in de oorlog bij de columna Durruti gezeten.. En Vicente.. de heeft ook in de gevangenis gezeten.. Niet Vicente Escanillas.. de ander, die woont nu in Perpignan.. dat is degene die toen ze Albalate bombardeerden een arm heeft verloren.. (Vicente Fuyal, H.)

H: Wat ik niet eerder hoorde en wat ik niet begrijp is dat andere dorpen ook meegedaan hebben in '33.

A: Si, hombre, si. We hadden een bijeenkomst gehad met de hele comarca.. wij hadden die hier in het centro gehouden.. het centro obrero.. met die uit Belver en uit Alcolea.. In Alcolea waren er zo'n 14.. de los buenos.. van de goede kant, van ons.. Er waren er meer.. maar mensen van de aktie waren er ruim tien.. Daar.. ken je de plaza Mayor.. daar was het syndikaat.. er was iets van een tabakswinkel of een taverne.. in dat kleine huisje daar was het syndikaat. Weet je waar daar de cuartel van de

guardia civil was?

Daar zijn we op een keer naar toe gegaan.. Vroeger was die op een andere plek.. voor de calle Mayor aan de rechterkant..

H: Maar er waren dus in Alcolea compañeros die hetzelfde deden als jullie in Albalate?

A: Si, exactamente igual. Iedereen kwam naar Albalate om ons te helpen.. van de kant van Ontiñena.. van Candanos.. vandaan, overal vandaan.. van Alcolea en Ballobar.. die hebben wij opgehaald.. in '36..

H: In '33?

A: In '33.. no.. camimos todos.. heel Aragón en heel het dorp.. kwam in beweging net zoals in '36 gebeurde..

In '36 kwamen ze hier naar toe vanuit Monzón en Barbastro.. Want ze hadden hun woord gegeven aan de burgemeester.. in '36.. ze hadden hun woord gegeven dat men erop vertrouwen kon.. dat ze niet in opstand zouden komen, que no se movían.. En in Monzón.. daar was wel opstand en ze kwamen onze hulp vragen..

(Y montón.. estaba allí la guardia civil.. pidiendo asistencia?)

H: In '36 droeg jij al een uniform omdat je in militaire dienst zat, nietwaar?

A: M'n dienstplicht was al lang.. want ik was toen al 21 jaar..

H: Jij was er bij toen de vrachtwagen de fascistten van het dorp meenam, daar was jij bij, nietwaar?

A: Si, para coger.. los cogimos por la mañana.. We namen ze 's morgens gevangen.. en in de vrachtwagen.. want ze kwamen 's middags de straat op.. en m'n broer.. die dood is.. die kwam op de fiets naar Monzón om ons te waarschuwen.. en.. dat ze heel Albalate hadden ingenomen..

Hij kwam alleen op de fiets, ik geloof niet dat Eusebio daarbij was.. M'n broer kwam alléén naar Monzón om ons te waarschuwen.. Daar zaten we allemaal.. we waren vertrokken te voet of met de camion.. om ze daar te helpen.. en daarna kwam m'n broer ons waarschuwen dat Albalate ingenomen was door de guardia civil.. dat ze de brug San Miguel bewaakten.. En we moesten ze via de aceras en via de huertas, las malas palas.. benaderen.. om binnen te komen.. We konden niet eerder binnentrekken.. dan toen het nacht was.. poco a poco.. stap voor stap.. en de guardia civil se puso en el campanal.. ze trokken naar de klokketoren.. en fin.. de guardia civil verschanste zich ook in de campanal.. en in de kazerne.. en in de campanal zaten ook de fascistten.. en daar.. fascistten en esquirols.. zoals mi primo, m'n neef.. en fin.. Zij hadden hun antennes, voelspriten overal.. zij werkten voor de cura en de rijken en die noemden we esquirols, onderkruipers, he.. Die zaten in de Agrario.. in de Agricola.. en wij waren de anderen.. het was toen erg anders.. er waren niet meer dan 2 fronten..

Pues, en al die (mensen) werden opgepakt.. el de La Ventura.. de rijkste.. en zulke dingen.. die zat in z'n huis weet je.. Ventura.. en Salvador.. die was vertrokken.. maar die had ook thuis gezeten.. en fin..

(Dit waren de huizen van waaruit de fascistten zich met wapens verdedigd hadden)

Maar het moeilijkst om te veroveren waren de campanal, de kerk en de kazerne. En de kazerne.. die moest worden ingenomen door de

guardia van Barbastro.. want daar konden we niet naar binnenkomen.. En dat was toen de guardias civiles van Barbastro ons riepen.. en toen we ze oppakten en we ze allemaal naar Barbastro vervoerden.. naar de gevangenis van Barbastro..

H: Ze zijn tot bij de gevangenis aangekomen, die mensen?

A: De rechtsen.. we fusilleerden ze allemaal, het waren er 60.. we fusilleerden er 60.. voordat je Barbastro binnenkomt.. en la entrada.. Daar was een trinjada.. een loopgraaf(?).. dat was voordat die guardia civil.. hoe heet die ook weer.. Latiro.. ontsnapte.. Het was daar dat hij ontsnapte..

Y ya no estamos organizado como eso, pues.. la segunda barilla.. eso es de la segunda barra.. porque.. anteriormente matamos a una barra.. y despues matamos otra barra.

En we waren toen nog niet zo georganiseerd en zo.. maar het was de tweede rij.. dit was de tweede rij.. want.. daarvoor hadden we al een rij gedood.. en daarna doodden we nog een rij, een linea.. (VERT.)

H: En jij droeg ook een geweer?

A: Pues, bien seguro.. welzeker.. een primo hermano.. een neef.. nee.. Sebastian was een primo segundo.. een primo segundo.. die was ziek.. Sebastian Antofez (Antonet?).. en die zei: 'primo', want hij noemde me primo.. 'Kun je niets voor me doen omdat we primos zijn of zo?' Ik zei: 'yo no, ook al zijn we neven of zo, ik niet..'

Manuel: Klim er maar in.. zei je.. klim in de camion..

A: Ja.. hahahaha..

H: Je zat dus in dezelfde vrachtwagen om al die mensen te bewaken?

A: Ze waren atados, vastgebonden, geboeid.. dat hadden wij gedaan.. we zetten ze daarin.. de camiones enfocadas, de vrachtwagens waren verlicht (?).. zij in die rij.. en wij waren de piquete, de wachten.. en de chauffeurs.. en we waren met twee of drie vrachtwagens....

H: Zoveel?

A: Y los enfoquemos.. deden de lampen aan.. en niemand meer dan alleen die.. ontsnapte..

H: Drie vrachtwagens alleen maar voor die mensen uit Albalate?

A: Het waren er 60. 60 hadden we er opgepakt.. esquirols en fascistes.. En dan was er nog een die ontsnapt was.. een broer van degene die tegen mij primo zei.. die had weten te ontsnappen... de bergen in..

H: Waar? Onderweg?

A: Hij ontsnapte 's nachts en ging naar het noorden.. boven Barbastro.. de bergen in.. dichtbij Frankrijk.. En daarheen zijn we nog eens gegaan om hem op te pakken.. op een nacht.. we wisten in welk dorp hij moest zijn en we gingen hem daar zoeken.. we waren met ons zessen of zevenen.. maar hij was hardhollend vertrokken.. en had vast hulp gekregen van een auto.. van wie weet ik niet. En daarna weet ik niet waar hij gebleven is.

H: Wie had gezegd dat jullie die mensen moesten doden?

Manuel: Mensen van het dorp.

A: Zij die van de comités.. van Barbastro.. en van het comité central.. en daar waren mensen uit het dorp bij en daar werden ze juzgado, berecht.. bijvoorbeeld om gefusilleerd te worden.. es decir.. Casteltorr die zat in het comité central.. zoals er ook uit alle andere dorpen iemand inzat. Bijvoorbeeld.. er waren geen rechters en er waren geen.. es decir.. Ze zeiden dat ze gefusilleerd moesten worden.. want zij die de straat waren opgegaan.. en daarna die we in de campanal troffen toen we die.. veroverden.. ze hadden de wapens in hun handen.. En zoals ik.. ik bijvoorbeeld.. ik heb ook gezegd.. 'die en die fascist..' dat zei ik ook tegen hen in Monzón.. Ik heb die niet opgepakt.. maar het was die fascist.. hoe heet die ook alweer.. Ik zat toen in Monzón en ik heb opgebeld en gezegd: 'die moet ook opgepakt worden'..... En ze werden opgehaald en daarheen gestuurd en daar werden ze veroordeeld.. de eerste keer geloof ik dat het er 18 waren.. en daarna.. de rest.. pues es esto..

H: Jij hebt ook meegeholpen deze mensen te fusillieren?

A: Pf...

H: En dat was geen probleem?

A: No, no.. dat deden we.. het enige.. dat zei ik je al.. nee, nee.. wat ik me herinner.. nee.. er was iemand que se desprentó.. die ze losgelaten hebben want die was geen fascist.. maar verder, nee.. Het enige dat we wilden was dat er niets met de vrouwen zou gebeuren.. Dat hun niets zou overkomen, dat zij rustig konden zijn.. verder konden leven en in goede veiligheid.. en ze leefden misschien beter dan de onzen.. maar ze moesten net zo goed werken.. de vrouwen moesten vaak ook werken.. Maar zij hebben ook vrouwen mishandeld en vermoord.

H: Maar was het niet moeilijk om mensen die burens geweest waren..

A: Weet je wat er gebeurt.. de eerste momenten.. we maakten 2 weken door.. van revolutie.. dat we revolutie begonnen.. toen werden we gedwongen.. dorp voor dorp.. Wij gingen weg.. Ik bijvoorbeeld.. met een groep van 8 milicianos gingen we om te vechten.. gingen we naar Monzón.. we waren we met zo'n 18.. een groep dus.. en uit Monzón kwam een andere groep en we gingen naar Huesca.. naar Sietamo.. en daar vond een gevecht plaats etc..

Daar wachtten ze op versterking uit Barbastro en toen vond de slag plaats. Die gevechten vonden plaats toen de revolutie werd gemaakt. Daarna kwamen ze uit Cataluña en trokken ze steeds verder Aragon binnen tot dat na 2 maanden de fronten gevormd waren en de militarisaties begonnen. De revolutie duurde tot aan de slag om Zaragoza en toen de colonne van Durrruti gevormd was en de Roja y Negra. Dat was het begin van de revolutie. En daarna begon de militarisering al.

H: In het dorp wordt verteld dat het niet mensen uit het dorp zelf zijn geweest die de fascisten hebben gedood, maar jij komt toch uit het dorp.

A: Wie zeggen dat?

H: Dat zegt bijna iedereen.

A: No vino nadie, al contrario. Nosotros cuando vino alguien.. uit Belver bijvoorbeeld.. dan kwamen ze naar Albalate om hem te

fusilleren.. si.. eh.. Daar in de clamor.. daar liggen er 2.. uit Bellver..

H: En wie heeft die gedood?

A: Die daar.. dat was ik niet.. die niet.. ik zeg je de waarheid.. dat heb ik niet gedaan..

H: Was het niet op het land van die meneer die ter dood veroordeeld is, omdat de lichamen van die 2 mensen op zijn land gevonden zijn?

A: Dat weet ik niet.. Maar wij waren met ons tweeën.. de ander is dood.. Isidro.. en hij had een rifle.. en ik had niet meer dan een escopeta..

En de slechtste.. el mas malo.. (onverstaanbaar?).. en ik schoot op de ander.. zij waren daar aan het irrigeren.. en wij stonden op wacht.. dat was daar bij de brug van Alcolea.. dat was dus niet in de clamor.. nee.. Dat zijn anderen.. ik weet niet wie.. Misschien een Millera of een Serreno.. ik weet niet wie.. Tot aan Ballobar moesten we iemand ophalen.. maar zij.. dat was een andere groep, weet je..

En ook de cura van Alcolea.. die was ontsnapt.. en die werd ook gefusilleerd gevonden.. ook.. misschien door dezelfde groep.. ze zeggen door de arbeiders.. op de carretera.. dat was nadat ze in Alcolea het front gevormd hadden.. Maar die vlakbij de brug.. naast de rivier.. die hebben wij wel... (?).

In het begin was er het bloed.. maar daarna waren we al aan het zaaien en oogsten en daarna kwamen die van Carlos Marx en zo en de collectieven werkten al en alles was goed.. zo.. en toen kwam het anti-revolutionaire staatsgeweld.. tegen de POUM.. toen kwam Carlos Marx.. die liepen achteraan en in plaats van naar het front te gaan kwamen ze de contra revolutie maken..

Wij zaten toen in de Roja y Negra.. bij Binefar.. en dat was toen het leger al bijna ontbonden was (?)

En daar was Montseny.. kijk eens wat een geheugen ik heb.. die was toen minister van financieën.. nee.. van volksgezondheid.. en die zei.. "iedereen naar het front".. dat was toen Carlos Marx al opgehouden was.. toen ze het kwaad al gedaan hadden..

En daarna.. in de oorlog.. maakten ze er meer dood van ons dan.. ze vroegen wie je was en als je dan lid van de Confederatie was en in een van hun brigades zat dan.. pff (kopje kleiner).. dan werd je geliquideerd.. De enigen die zich goed gedroegen.. waren de socialisten en de UGT.. de Partido Socialista en de UGT.. tegenover de Confederación Nacional del Trabajo.. Zij waren wel eensgezind.. bien unidos.. ellos si.

Ze waren niet zoals wij.. maar we konden het wel vinden.. De enigen die ons kwaad deden.. waren die van Carlos Marx.. en de compañero Campesino en eso.. dat is wel zo..

H: Je vertelde dat in het begon de grote vijanden de fascisten waren. Je zei ook dat het beter was geweest als we ze allemaal vermoord zouden hebben..

A: Ja, ja.. we hebben er veel teveel (in leven) gelaten.. veel te veel.. Want ik heb hier..

Dat ik bijvoorbeeld niet naar Albalate ga.. en wel veel zin heb om te gaan.. is omdat.. ik teveel gezichten tegenkom.. die veel gedaan hebben na '36.. die gedood hebben.. die hadden dood moeten zijn..

Je hebt El Ferrer.. Santos.. die was de patroon van de Agrario.. die hebben we ook niet gedood.. en dan heb je Fernandez.. die was de eerste keer ziek.. en die lieten we in bed.. en de 2e keer probeerde hij dat weer.. maar hij ontsnapte.. en nu gaan ze naar de mis.. en daar komen ze weer samen..

H: De haat was zo groot dat het doden geen moeite kostte?

A: We waren erg goed.. fuimos muy buenos.. we hadden.. drie of vier.. vijf jaren doorgemaakt.. sabes.. we waren 's avonds.. weet je.. na.. voordat '33..

Weet je.. ik was toen nog heel erg jong.. er was een actiegroep... die ervoor zorgde dat de guardia civil zich terug trok.. ze gooiden stenen en van alles.. naar de guardia civil.. Daar bij de brug van Alcolea.. weet je.. daar had je Pepe de Aceras.. en.. Antonio Muñoz.. republikeinen.. acht tot tien.. en als die samen kwamen.. dan ging de guardia civil weg.. die trokken zich terug..

Toen had je ook José Navalho.. en fin.. een zekere Millera.. José de Ensenio.. Miguel de Ensenio.. en je had.. Celestrino.. de vader van Hortensia.. hoei.. dat was een groep..

Toen met de verkiezingen van '33.. met stokken.. want de guardia civil liet je niet..

Maar in die tijd waren we niet bang voor de guardia civil.. want we hadden de CNT en iedereen was lid van de CNT... daar in het portal..

H: Maar de eerste jaren van de Republiek?

A: Daar hebben we het over gehad.. In '32 geloof ik toen was Gusto Vall er al.. en Ferrer.. en.. José Anatasio.. nee dat was al later.. die ging dood in de gevangenis.. en in het paleis.. daar kwamen we bijeen.. toen sprak Justo op de meeting.. dat was al openbaar he.. En op de eerste mei voerden we een toneelstuk op.. En weet je.. de eerste keer dat we de eerste mei vierden was het daar op het pleintje in de calle Sarten...

Daar hielden we het eerste festival op de eerste mei.. We betaalden (?) 5 duros al año..

En we zongen een poezie van Zuriguel (?).. zingt: 'vandaag is het de eerste dag van de maand mij, die wordt aangekondigd... die ons aankondigde dat..'.. maar dit kent iedereen.. iedereen kan dat voor je zingen..

Voordien zongen we dit niet.. maar nu op 1 mei.. want we hadden een toneelgroep.. si, si.. Iedereen dichtte ook.. maakte een gedicht.. Zo had je Conz.. die maakte gedichten.. Andres Conz.. die is in Mexico geweest.. ik weet niet waar hij nu is.. Hij kwam uit Frankrijk.. zoals Augustin.. die hadden in Frankrijk gezeten.. zoals ook Justo Vall.. in het leger.. Ze waren de grens overgetrokken om te ontsnappen ze.. maar Augustin pakten ze aan de grens.. en Justo Vall ook..

En toen verzamelden we handtekeningen voor deze mensen in het dorp en de cura tekende ook.. en hij ging ook met een lijst langs de deur om handtekeningen op te halen.. om die naar de gevangenis te sturen.. om de vrijheid voor hun te vragen.. dat ze vrij kwamen..

Iedereen weet dit.. he.. de mensen die er toen waren..

Ik kan me een heleboel dingen niet meer herinneren.. en mensen die me niet interesseren.. Maar zoals Ramon Rodellar.. die is een

jaar jonger dan ik.. maar zo zijn er veel meer die je die dingen kunnen vertellen.. en die nog leven, he..

H: Herinner je dat er voordat de republiek kwam een kruis stond op het plein?

A: Toen de republiek werd uitgeroepen werkten we in de acequias in torre Fleta en toen dat begon.. abandonamos la pala, we lieten de schep voor wat die was en we trokken naar het dorp..

Het was een kruis van steen.. een beetje naast het midden van het plein.. (door elkaar heen gepraat)..

Het was het tijdperk van de jeugd.. en na '33 was alles afgelopen.. de hele beweging.. alle mensen die het sterkte waren.. zoals de Serrenos.. Miguel is opgepakt en veroordeeld.. maar José zat niet in de cel.. die is weggegaan.. naar Cataluña.. die wist te ontsnappen.. die woont nu in Binefar..

Na '33.. Pepe de Aceras.. Toñe.. Antonio de Celera (?) Ramon Rodellar.. del Saturo(?).. Ramon Sierra.. dat waren zij uit de groep die de guardia civil liet terugtrekken.. maar na '33.. was die groep ontbonden.. nee.. verbroken, uiteengevallen.. want.. in de gevangenis.. Ze waren wel van onze kant.. maar kwamen niet naar de vergaderingen.. niet.. niet zoals Antonio Muñoz.. die op dezelfde manier verderging.. en met Millera.. die bleven bij ons en we gingen door met de Organización..

In '33 had ik al een carnet del sindicato.. ja al in '32.. In '33 was ik er ook bij.. ik zat in een groep.. we vormden groepen.. en iedere groep nam de huizen van 1 straat.. we zaten met zes tot acht.. en we waren bijvoorbeeld met een groep en die nam de carretera naar Bellver.. of een ander de calle Mayor.. en weer een ander.. naar het huis van.. ..

Telefoon..

We gaan door over Vicente van mijn huurhuis, uit casa de la Rosa.. nee dat is het huis naast de apotheek. Huis van familie Puyal aan de andere kant van mijn huis.

Verhaal over andere leeftijdgenoten van allen. Hoe iemand gaat trillar om de reis naar het congres in Zaragoza te kunnen betalen.

De hele comarcal en ook Antonio was hierbij aanwezig. Francisco Carrasquer was daarbij ook aanwezig. Antonio heette toen nog Salojeta. Casteltor, Millera waren er ook.

Weet niet meer hoe duur lidmaatschap was van CNT.

Terug in de tijd.

H: In '33 vormden jullie groepen om de rijken uit hun huizen te halen. Kun je daarover iets meer vertellen?

A: Nee, dat was in '36.. de 18e juli.. Dat hadden we in alle dorpen afgesproken.. een groep samenstellen om de fascisten op te pakken totdat de Roja y Negra langs zou komen.

Want.. dat gebeurde met de grote vlucht, fuga.. naar Cataluña.. (van de rijken of van de milicianos?).. toen moest de orde en alles in de dorpen gehandhaafd blijven..

De groep die in de carretera Alcolea gevormd was, die bleef achter en de anderen gingen elders helpen.. en daarna gingen ze bij de Roja y Negra en bij Durruti.. de organisatie had die groepen nodig.. en het waren vooral de CNTistas he.. want er

waren nog maar weinig kommunisten in '36, he.
(EIND KANT A)

Toen de fascisten kwamen was Antonio nog samen met Casteltor. Samen zagen ze de jachtvliegtuigen en de Italiaanse tank het dorp binnenkomen. Ze hadden geen telegrafisch, telefonisch contact met het front kunnen krijgen en er was geen bevelhebber of opdracht, alleen maar zij tweeën.

Ze namen een motor en gingen naar het dorp waar de intendant zat, Bujaraloz. Ze kwamen samen terug toen de bommen bij Monte Porquet vielen.

Hij heeft alleen de beginperiode van de revolutie in het dorp doorgebracht en verder steeds in de FAI aan het front gestreden. De eerste tijd in groepen die de revolutie vooruitdruwden, totdat de militie uit Cataluña kwam, Durruti van de ene kant en Ascaso van de andere kant. Ging toen met de militie mee naar het front en is alleen nog om uit te rusten terug in het dorp geweest met z'n eenheid, zat bij Maximo Franco.

'Alleen toen Carlos Marx in Albalate kwam, toen liet ik de Roja y Negra in de steek en ging ik naar het dorp. Ze wilden ons toen de wapens laten afgeven die we hadden.. hoewel we niet veel hadden.. 20 geweren.. 8 of 16 naranjeros..

De eerste dagen waren het mooist, daarna werden de kollektieven opgericht, en toen kwam de mierda van Carlos Marx en wij daar weer achteraan.

Manuel: En met het geweer in de aanslag, he.

A: Dat was toen ze het geweer wilden afpakken van de zwager, we hebben het moeten verstoppen op de hooizolder.. we waren daar.. in de pajal en we gingen toen naar torre Fleta.. en daar verstopten we ze in een bancal, en zoals wij waren er veel. En na een tijdje keregen mensen weer vertrouwen, vertrouwden ze ons wel of niet, maar op een nacht met Millera en Miguel de Celo (?), wij drie we haalden ze tevoorschijn en we groeven en gat en verstopten we ze daar, want misschien, voor een beetje revolutie. En toen we in Frankrijk zaten in Aveyron en iets aan het verzet deden zijn we ze hier op komen halen. We zaten in een groep, niet zoals nu, maar iedereen.

De massaliteit van de beweging, de 18 juli, de rijkdom van de jeugdbeweging etc.

De hopeloosheid van de jeugd van tegenwoordig. Wel tegen de kerk en het kapitalisme, maar bewegen zich niet.

Wij, toen we in Frankrijk kwamen, wij maakten een beweging.

H: Wanneer ben je voor het eerst weer naar Spanje teruggegaan?

A: De eerste keer ben ik naar Binefar gegaan, zonder het dorp binnen te gaan. Ja, 's nachts, en daar kwamen de vrienden me opzoeken. Lorenzo kwam langs, nee z'n broer, van de juventudes. En zeer uitgeslapen, intelligent was die..

José Castelltort was ook een goede joven, in de jaren 30 voor de revolutie. Boeken in het centro en el palacio etc.

Diskussie over het centro.

Motellon, Carrasquer en nog vijf of zes hadden een geheime bijeenkomst comarcal in het lokaal daarboven om '33 voor te bereiden. Vertegenwoordigers uit alle dorpen.

Geen auto of vrachtwagen van Carrasquer, een roddel. Francisco beter dan Felix. Felix niet blind geworden bij de fabricage van een bom, andere roddel.

De wapens etc. die in het centro lagen. Het spelen met eigengemaakte bommen werd in '37 de doodsoorzaak van een compaño in Zuera.

Andres Conz, Gabriel Sender vertrok met hem naar Mexico uit de concentratiekampen in Frankrijk. Door de organisatie werd die opgeroepen. In het kamp van Argeles zat een groep uit Albalate: Miguel eso, Isidro, en hij. In het kamp Barcares zat een andere groep uit Albalate: el Sastre, die ging daarna terug het dorp. Daar richtte hij meteen weer een groep op.

Hij herinnert zich slecht en kan niet goed vertellen, zegt hij.

Over de geweldige eenheid in de comarca, in Aragón.

'We leefden toen beter dan nu, rijk aan illusies, rijk aan illusies ging je 's avonds naar vergaderingen.'

Ze noemden de cacique van het dorp uit casa Salvador, daar waar nu de Spar is Matapobres.

Over de percelen.

Daar werd veel over gepraat maar weinig aan gedaan. (In Frankrijk, zal hij bedoelen.)

Begon met de republiek, eerder zeker niet.

Er waren die Gabriel, de vader van Castelltort, Llesta, Justo de Val, dat was toen ze naar Madrid schreven hoe ze de terreinen wilden verdelen. Ik was toen wel in het dorp maar kan je dat niet goed uitleggen.

Ik ben voor de oorlog het dorp niet uitgeweest, behalve naar Barbastro.

H: Dat was toen om die mensen te doden?

A: Nee, dat was voor die tijd, ik ging er naar de hoeren, we gingen met vijf of zes, en als we de kans krijgen, hup naar binnen.

Verder over het nauwelijks kennen van andere dorpen.

Vooraf op het land van Augustina gewerkt toen hij wat ouder was, die aan het plein woont. En, wanneer nodig op land van vader.

Hij was in het dorp tot '33 en in '34 was hij al elders.

Onduidelijk stuk:

'Ze hielden van me en daarom straftten ze me. Op een keer, op 'n zondag lieten ze me niet naar de mis gaan, maar lieten ze me werken.

Over de armoede thuis, nauwelijks te eten.

Eens heeft tante Mercedes hem een of twee pesetas gegeven.

Een anekdote over de broer van de allerslechtste que matemos,

Joaquin, (onduidelijk?):

Babbel over koffie en vervanger.

Antonio zat in Calella toen de internationale brigades zich terugtrokken. Toen kwam de beroemde Franse kommunistische chef van de brigade, Martí, hij zat in het comité de Rusia y todo esto, het comité central, pues ese, hoe die wel koffie met melk gelust moet hebben. Dit in plaats van wijn.

Fleta is 2 keer naar het dorp gekomen. De eerste keer kwam hij zingen in het centro, in het paleis, en de tweede keer gaf hij een feestje, 'een soirée'.

'De keer in het centro was, toen hij dat wilde wilde organiseren van de agrario, dat zei hij voor de radio, dat was toen hij op het balkon van het centrum verscheen, nmaar toen moest hij maken dat hij weg kwam.

De eerste keer was zijn feestje. We waren toen met m'n neef José uit Alcolea, we waren een jaar of 10, Miguel Muñoz was er ook en José die hield de wacht, en Pichichin die was er, en Navarro, daar in het centro agrario, en zij kwamen, allemaal, goed gekleed, want er kwamen alleen maar rijken. De twee van Pinario, etc, Pilar, Julia del Notario.

De rechtsen hadden toen de republiek was uitgeroepen het centro agrario opgericht. In casa Santos.

Fleta: de keer dat hij in het paleis gezongen had, was ook toen hij daarna van het balkon van het centro obrero sprak. En later kwam hij om het centro agrario op te richten.

De datum weet hij niet, misschien kan Eusebio dat vertellen.

EIND KANT B, bandje 1.

Bandje 2, kant A.

De 2 bezoeken van Fleta.

'De eerste keer al wilde hij het fascisme in het dorp oprichten, want hij trok de wereld rond en wist wat er om ging. En na de 2e keer is hij niet meer teruggekomen.'

Over de onmogelijkheid om in Spanje te zeggen wat je denkt. In Albalate zou nu een syndikaat opgericht kunnen worden, want er is nu toch een socialisme.

H: Sinds kort heeft Albalate de goedkeuring om een socialistische partij te hebben (sindikaat?).

Algemene politieke beschouwingen.

Met z'n neef in Terrasa kan hij niet over politiek praten, vooral door de opvoeding van Franco. Zelfs kritische mensen volgen de manier van denken van Franco.

Er is geen onderling vertrouwen en daarom wordt er over politiek ook niet gesproken.

In Albalate, met de cuñado, Francisco Muñoz, kan hij bijvoorbeeld ook niet praten.

'Twee keer probeerde ik het maar hij antwoordde me op iets anders. Terwijl hij weet hoe ik denk en wat ik heb gedaan.'

Over de familie Muñoz en hun angst.

De 2 dochters zijn met fascistten getrouwd. De een is cura, z'n broer.

Ook hij begrijpt dit niet, heeft daarover vaak met Pilar gesproken.

Wil daarom ook niet naar het dorp terug. Wel om bepaalde huizen te bezoeken, zoals dat van Macuca, z'n prima. Ook hij anekdote dat hij werd voorgesteld aan een fascist, herken je hem niet meer? Etc.

Melchor: de jongere broer, el Travieso, woont in Parijs.

El Zabulon, de oudere broer, die waren ondermeer van de Juventudes Libertarias.

Maria La Christa: nada. Ze heeft nooit bij de JJLL gezeten, niets. José wel, ze ging toen met hem om. Maar zij, niets. Wie heeft dat tegen je gezegd. Geen antwoord.

Ze was meer van libertinaje, que libertaria.

H: Waarom?

A: Want meer voor vrijheid dan voor de organisatie. Er was van alles van '33 tot '36. De JJLL, de organización, Mujeres Libres.

Over z'n hoerenbezoek in Barbastro:

A: Dat was voor die tijd, en ik ben er maar twee keer geweest.

Een keer met Joaquine, en met Pichichin, en nog twee of drie. Te voet, 80 kilometer.

H: De vrijheid die bestond dan alleen voor mannen?

A: Nee, zij waren ook vrij, zij waren vrij, dat was de vrijheid, en de menselijkheid. Er bestonden er toen veel.

Hoe moet ik je het uitleggen. We waren 18, 19 jaar en we hadden onze behoeften en de meisjes konden we toen nog niet aanraken, dan zou je een pak rammel krijgen. Mij is zoiets eens overkomen, dat was met Pichichin. We gingen naar het bal van de agrario, en daar stond een dik meisje in de deuropening, ze was een hoer, van het dorp, geloof ik, en toen we naar binnen gingen, het was heel nauw, toen raakte ik geloof Castelltort, la teta, de tiet aan, en hij kreeg me toch een dreun van haar.

En naar Barbastro was in die tijd, voor '32.

H: Maar wat betekent vrije liefde dan voor vrouwen, als zij bijvoorbeeld zelf niet kunnen kiezen..?

A: De religie, de jeugd van tegenwoordig is bijvoorbeeld veel vrijer, ze kennen dat respekt niet meer. In die tijd kon je vrouwen niet aanraken, en zij ook niet he, dat was voor de tijd van de republiek. De vrouw was niet vrij, het kwam nauwelijks voor dat een meisje zich aan liet raken of zo. Daarna wel, toen met de libertaire beweging en zo, met de oorlog, in de oorlog, toen was er meer vrijheid voor de man en de vrouw, tussen de man en de vrouw. Ze omarmden elkaar, we kusten elkaar, toen wel, si, si, si. En dat was met de JJLL, en met de MMLL.

Ik heb in het dorp nog wel geslapen met (Rosalia?), als haar vader geweten had dat ik naast haar had gelegen, had hij me vermoord. En zoals ik zijn er meer geweest, m'n zus Carmen met Miguel Muñoz, het was vrijer, het was niet meer zoals voor de revolutie.

Van '33 tot '36 ontwikkelde zich dit al. Want in '33 hadden we al de boeken in de bibliotheek en in '36 waren er al vergaderingen van de MMLL.

H: Met welke vrouwen?

A: Rosalia, Manuela, zij kan het je vertellen, dan weet je dat ik geen onzin vertel. Josefina, María. En er waren ook de chicos, zoals Atanasio.

Vanaf '33 was er een evolutie gaande. Vrije liefde bijvoorbeeld werd wel al besproken, en wat er gebeurt als je met haar omgaat, wat er zo kan gebeuren als je jong bent. En we praatten over voorbehoedsmiddelen.

Ik heb altijd een condoom gebruikt, uit voorzorg het, want je valt makkelijk in de kuil van een ander. (onduidelijk?) En ze waren duur, 1 peseta of 2.

H: Vrouwen spraken ook over deze dingen?

A: Dat weet ik niet. In het dorp waren zo'n dertig paren in amor libre. Zoals die.. Ferrer, Conz, Justo.. wanneer die naar de rivier gingen kleedden ze zich uit, deden ze nudismo.. en de vriendin van Justo. Ze gingen dan zwemmen in de Cinca, naakt, allemaal samen.

Jose Atanasio, el fascista ese, men zei dat hij dat was, weet je wat die zich aan deed in de rivier, met een scheermes opereerde hij zich, hij wist niet wat hij deed, en hij sneed zijn, vanonderen af, en een bloed, je kan je niet voorstellen hoe het bloed eruit spoot. Hij moest naar de dokter, hij had zich gesneden, se operó, met een scheermes.

Waarom? Porque no sabía que pulló, la faba, la semilla, (?), z'n vriendin was er ook.

Zonder iets te weten, met speciale ideeën. Dat was nadat hij uit de gevangenis kwam, uit de strafgevangenis van Henares.

Hij en Antonio hadden samen gezeten en werden vrijgelaten. Ik weet niet wie als eerst vrij kwam. Hij had een jaar gezeten.

Daarna kwam Miguel de Millera, en toen die Cabalero, van Josefina la Baron, vier.

En de Rubio, helpt Manuel. Si, dat is waar, er waren er vijf.

Zij hoorden bij de groep die bij Dombote is langsgeweest en bij casa Ventura. En dan was er nog een andere groep, naar Navallo, en nog een groep naar het huis van Colomo.

En José Navallo iemand (?) die ging dood, hij stak z'n pistool in z'n mond. Hij deed het zelf en z'n oudere broer werd gefusilleerd.

Over het slaapedrag, niet dus 's nachts, van Antonio.

H: Ben je nooit getrouwd geweest?

In 1937 sliep ik met Rosalia, we sliepen samen, wanneer haar vader er niet was, dat zei ik je al. En daarna vertrokken we samen naar Monte Porquet, toen met de intendencia y todo eso, en daar namen we een vrachtwagen en gingen we naar Terrasa, naar de zus van haar.

Hij in huis van de Navallos. De hele dag in het Comité Nacional.

We moesten naar de Roja Y Negra, met ze mee vertrekken, en we zijn weggegaan met Casteltor en Rosalia, en de vrouw was de Guardia, (uit het huis van) zou op ons wachten, la Esperanza, en bien. Er was een vrachtwagen die uit Barcelona vertrok en we moesten

naar Valencia en ze zeiden ons op de Plaza Cataluña, dat bij Tortosa de weg was afgesloten, dat we daar niet verder zouden kunnen omdat de brug neergehaald was. En ik ging naar Castellor om dat te vertellen en ik kwam daar aan en zei: 'ik vertrek vanavond', en hij zei niets, ik blijf, en fin, we schreven elkaar, we hebben correspondentie van zijn vrouw, die later met een ander is gegaan, zij van Castellor, Carmen de Guardia.

Over hoe hij naar het 'front' vertrok, in Vic kreeg hij een huis waar hij met z'n vrouw kon slapen, van front dus geen sprake.

In de winter van '37 op '38 kwamen we in Albalate, nee, de winter van '36/'37, we brachten de winter door in Albalate, we rustten daar uit, de Roja y Negra, in torre Fleta. En de vrouw zat toen in Calella. (Manuel praat er voortdurend doorheen en hijzelf wordt onverstaanbaar.)

EIND KANT A:

Union libre met z'n compañera, zonder te trouwen. Spaanse papieren waarop beiden als alleenstaand stonden geregistreerd. Toch nog getrouwd, want hoe bewijs je dat de kinderen van jou zijn. Wat bijvoorbeeld gebeurde met Vicente. Marysol is ook een dochter uit een union libre. Andere paren: Carmen de Noguero, la chica de Rios, Muñoz, Jose de Guardia met Esperanza de (?) en Carmen de Guardia met (?) en allemaal uit C/ Monzon. La Pilar Amuña, alguien del granero, Enrique la Neta. José Atanasio met la Antoneta la Reineta. Antonio la Morena met onduidelijk. Iedereen doet een duit in het zakje. La Mora del Pajaro, la Christo met José, el recio, Nicolas, met María, El peraltilla con la Carmen de Baron, el pichi etc, etc.

A: Toen we in Frankrijk aankwamen, Rosalia en ik, in le Perthus, moesten we, alli un puente, de mannen aan een kant en de vrouwen de andere kant op, we begrepen er niets van. Ik droeg de koffer en allemaal dingen van haar. En zij werd op een vrachtwagen gezet in ik het land op. En naar Argeles, met de koffer, lopen, en zij kreeg haar menstruatie en had geen verband bij zich en ze leende van een vriendin, maar ze kon zich niet verschonen, niets. Een maand lang wisten we niets van elkaar, daarna kregen we weer contact met elkaar, schreven we elkaar. Maar zij kon intussen geen schone kleren aantrekken, want ik had haar koffer.

Manuel ging te voet.

Antonio ging daarna naar een concentratiekamp, donde estabamos muy bien, maar met weinig geluk. Me pusieron en la intendencia, sabes, is, bevoorrading, en daar had ik het wel goed, ze vroegen me van alles. Bovendien was m'n familie daar, m'n broer, Miguel. Dat was in Argeles.

Voordelen van z'n baantje, wat suiker of een stukje vlees.

Z'n vrouw een jaar lang niet gezien, wel gecorrespondeerd.

Z'n broer ging naar het arbeidsbataljon.

Toen de Duitsers kwamen met 7, 8 bekenden te voet van Puy de Dome naar Brive.

En daar was een man die me aannam om te werken en na drie dagen, werd ik weer teruggebracht naar het kamp, het concentratiekamp. De gendarmes hadden me opgepakt omdat ik geen kontrakt had. Maar alles was afhankelijk van de burgemeester en die was socialist, en toen ging ik naar Rives Altas, werken, vlak bij Perpignan en daar zat ik weer een jaar.

Werkte op het land. En daarna de gezinshereniging.

Rosalia en hij wel naar Albalate teruggeweest, Rosalia met een sobrino toen Franco nog leefde, hij niet.

Daarna ieder jaar samengegaan, eerst naar Terrasa en dan naar Albalate.

Kwam in het dorp alleen maar slechterikken tegen, want alle goeien zijn verdwenen, de mensen met idealen.

H: Wat voor idealen heb je, hoe noem je jezelf?

A: Ik heb la sangre anarquista, liberal, maar mas puro. Ik heb een camisa, en als ik wat kon delen, dan deelden we het onder elkaar. Dat is het werkelijke anarchisme, je kan veel studeren zonder te weten wat humanidad betekent, zonder dat te weten. Het zijn niet de woorden, maar het zijn de daden die tellen. Woorden is lucht, je kan veel zeggen, maar daarna kan je anders doen dan je gezegd hebt. Ik heb dat wel eens gezegd.. zoals bijvoorbeeld, die man die in het paleis heeft gesproken, die deed niet. Justo was in Lerida, en die had in '32 of '33 gesproken, en die veranderde later toen hij hiernaartoe, naar Frankrijk kwam.. Die zagen we niet meer bij de organisatie.

Over vergaderingen en het jaarlijkse congres van Aragon in Zaragoza, en het internationale congres in Parijs.

Agueda moet naar bed, en wij houden er ook mee op.

EIND GESPREK.